

Проф. др Вељко ТУРАЊАНИН

Јелена ЧАНОВИЋ

Правни факултет, Универзитет у Крагујевцу

ДОИ: 10.5937/bezbednost2202044Т

УДК: 347.921.8:343.211.3(497.11)

Прегледни научни рад

Примљен: 21. 5. 2022. године

Датум прихватања: 30. 6. 2022. године

Бесплатна правна помоћ за жртве родно заснованог насиља из перспективе адвоката¹

Апстракт: Аутори у раду објашњавају право на бесплатну правну помоћ жртва родно заснованог насиља у Републици Србији. Закон о бесплатној правној помоћи ступио је на снагу у новембру 2019. године и након две и по године постоје одређени недостаци у његовој примени који су видљиви у пракси. Рад је подељен на више целина, те кроз уводна разматрања аутори објашњавају позадину истраживања, стављајући акценат на кључне законске одредбе које су биле предмет истраживања, после чега у главном делу рада излажу резултате истраживања спроведеног у првом кварталу 2022. године. Упитник упућен адвокатима састојао се од 22 питања, са фокусом на пружању бесплатне правне помоћи жртвама родно заснованог насиља, за период од 1. новембра 2019. године. Резултати показују да ни законски оквир ни пракса пружања бесплатне правне помоћи од стране локалних самоуправа нису на задовољавајућем нивоу.

Кључне речи: бесплатна правна помоћ, родно засновано насиље, насиље у породици, жене из маргинализованих друштвених група.

¹ Рад је настао у оквиру пројекта *Maximizing the availability of free legal aid gender-based violence survivors in Serbia*, који је финансирала Европска комисија.

Уводна разматрања

Право на правично суђење одсликава препознатљиву карактеристику сваког међународног нормативног инструмента којим се штите људска права (Summers, 2007: 97). Један од аспеката овог права јесте и право на бесплатну правну помоћ, које представља једно од битних права окривљеног у кривичном поступку, с тим што кривичноправна област није једино подручје на коме се можемо срести са пружањем овог облика правне помоћи. Наиме, приступ правној помоћи представља веома важан сегмент права на правично суђење према члану 6 Европске конвенције о заштити људских права и основних слобода (у даљем тексту: Конвенција) и члану 47 Повеље Европске уније о основним правима. Члан 6 представља данас један од чланова на чију се повреду подносиоци представки највише позивају у својим поднесцима, што се најчешће објашњава обимом његових одредаба, које се протежу на гарантовање правичног суђења и у грађанским и у кривичним поступцима (Mowbray, 2004: 97). Право на правну помоћ осигурава делотворан приступ правосуђу за лица која не располажу са довољно финансијских средстава за подмиривање трошкова судских поступака (Priručník o evropskom pravu i području pristupa pravosuđu, 2016: 58).

Закон о бесплатној правној помоћи Републике Србије донет је 2018. године, а ступио је на снагу 1. октобра 2019. Године, изузев појединих одредаба чија примена треба да почне након приступања Републике Србије Европској унији. Узимајући у обзир брзину приступних преговора и промена закона у Србији, могуће је да ће овај законски текст бити промењен пре него што Србија приступи ЕУ. Законом се уређују бесплатна правна помоћ за грађане као њене кориснике и начини њеног остваривања и пружања. Законски пропис се примењује на кориснике бесплатне правне помоћи који ово право нису остварили другим законским прописима, а као основни циљ закона наводи се омогућавање делотворног и једнаког приступа правди (чланови 1 и 2 ЗБПП).

Потребно је напоменути да законодавац прави разлику између пружања бесплатне правне помоћи и бесплатне правне подршке. Наиме, на првом месту одређено је да је бесплатна правна помоћ она правна помоћ коју корисник остварује без накнаде сагласно одредбама ЗБПП-а, при чему је даље одређено да се бесплатна правна помоћ остварује путем бесплатне правне помоћи у ужем смислу, бесплатне

правне подршке и бесплатне правне помоћи у прекограничним споровима, а под бесплатном правном помоћи се у суштини законски подразумева само она у ужем смислу (члан 3 ЗБПП).

Према члану 4 бесплатна правна помоћ може се пружити држављанину Републике Србије, лицу без држављанства, страном држављанину са сталним настањењем у Републици Србији и другом лицу које има право на бесплатну правну помоћ према другом закону или потврђеном међународном уговору, ако: 1) испуњава услове да буде корисник права на новчану социјалну помоћ сагласно закону којим се уређује социјална заштита или корисник права на дечији додатак сагласно закону којим се уређује финансијска подршка породици са децом, као и члановима његове породице односно заједничког домаћинства, чији је круг одређен овим законима; 2) не испуњава услове да буде корисник права на новчану социјалну помоћ или на дечији додатак, али би због плаћања правне помоћи из сопствених прихода у конкретној правној ствари испунило услове да постане корисник права на новчану социјалну помоћ или на дечији додатак. Притом, чланом породице, односно заједничког домаћинства лица, не сматра се лице против којег тражилац бесплатне правне помоћи покреће поступак заштите од насиља у породици или други поступак заштите. Приходи и имовина лица против којег се покреће поступак заштите не утичу на право тражиоца да оствари право на бесплатну правну помоћ, ако он испуњава прописане услове (члан 4 ЗБПП).

За садржину овог рада битна је, између осталог, и одредба члана 5 тачка 4 ЗБПП, према којем држављанину Републике Србије, лицу без држављанства, страном држављанину са сталним настањењем у Републици Србији и другом лицу које има право на бесплатну правну помоћ према другом закону или потврђеном међународном уговору бесплатна правна помоћ може да се пружи и ако је реч о лицу које остварује правну заштиту од насиља у породици. Бесплатна правна помоћ састоји се од пружања правних савета, састављања поднесака, заступања и одбране. Пружање правног савета је детаљно објашњење начина и могућности за решавање конкретне правне ствари пред судом, другим државним органом, односно органом јавне власти или у поступку мирног решавања спора, које се односи на право, обавезу или интерес корисника бесплатне правне помоћи заснован на закону. Састављање поднеска је израда писме-

на којим се покреће поступак пред судом, другим државним органом, односно органом јавне власти или које се подноси током већ покренутог поступка (састављање тужбе, захтева, предлога, молбе, притужбе, приговора, поднесака, жалбе и другог правног средства). Заступање је свака правна радња коју на основу овлашћења за заступање пуномоћник предузима у име и за рачун корисника бесплатне правне помоћи у поступку пред судом, другим државним органом, органом јавне власти или у поступку мирног решавања спора. Одбрана је заступање осумњиченог, окривљеног или оптуженог у предистражном, истражном и кривичном поступку, који се води због сумње да је извршено кривично дело за које није предвиђена обавезна одбрана и заступање у прекршајном поступку који се води због сумње да је извршен прекршај за који је предвиђена казна затвора (члан 6 ЗБПП).

Према ЗБПП-у, бесплатну правну помоћ пружају адвокатура и службе правне помоћи у јединицама локалне самоуправе, док удружења могу да пружају бесплатну правну помоћ само на основу одредаба закона који уређују право азила и забрану дискриминације. У сваком случају, у име удружења бесплатну правну помоћ пружају адвокати. Бесплатну правну помоћ у служби правне помоћи у јединици локалне самоуправе или у име удружења могу пружати дипломирани правници, само у оквиру овлашћења која су дипломираним правницима одређена законом којим се уређује одговарајући поступак. Потом, пружаоци бесплатне правне помоћи, а удружења у оквиру циљева због којих су основана, могу да пружају опште правне информације и попуњавају формуларе, као облике бесплатне правне подршке. Јединица локалне самоуправе може организовати заједничку службу бесплатне правне помоћи са другим пружаоцем, у оквиру овлашћења која су тим пружаоцима поверена ЗБПП-ом, али не може на њега пренети пружање бесплатне правне помоћи у потпуности (члан 9 ЗБПП).

Бесплатна правна подршка састоји се од пружања опште правне информације, попуњавања формулара, састављања јавнобележничке исправе и посредовања у решавању спорова. Општа правна информација јесте информација о уређењу неке правне области, правном положају корисника у конкретној правној ствари, субјекту и начину одлучивања о појединачном праву, обавези или интересу заснованом на закону, пред судом или другим државним органом

односно органом јавне власти, о правилима и о висини трошкова поступка који се не односе на поступак пред судом у конкретној правној ствари, могућности мирног решења спора, начину извршења одлуке, о разлозима и условима за покретање управног поступка и поступка који се покреће уставном жалбом и о условима и поступку остваривања права на бесплатну правну подршку. Попуњавање формулара је помоћ у уношењу података о кориснику, које попуњава пружалац, а потписује корисник. Посредовање у решавању спорова је свака радња коју, према закону којим се уређује посредовање у решавању спорова, предузима посредник. Састављање јавнобележничке исправе је састављање јавнобележничких записа и јавнобележничких записника (члан 11 ЗБПП).

Када говоримо о бесплатној правној подршци, њу могу да пружају јавни бележници, посредници и правни факултети. Наиме, јавни бележници састављају јавнобележничке исправе у оквиру овлашћења одређених законом којим се уређује јавно бележништво, а посредници посредују у решавању спорова у оквиру овлашћења одређених законом. Правни факултети пружају опште правне информације и попуњавају формуларе. Посебно је прописано да пружаоци бесплатне правне подршке не смеју да пружају бесплатну правну помоћ (члан 12 ЗБПП).

Пружаоци се уписују у Регистар пружалаца бесплатне правне помоћи, у оквиру кога се води посебна евиденција пружалаца бесплатне правне помоћи и евиденција пружалаца бесплатне правне подршке. Регистар води министарство надлежно за послове правосуђа, као јединствену јавну електронску базу података. Адвокати који пружају бесплатну правну помоћ уписују се на листу адвоката коју сачињава и министарству доставља Адвокатска комора Србије и која је саставни део регистра, а начин уписа у Регистар и његово вођење ближе прописује министар надлежан за послове правосуђа (члан 16 ЗБПП).

Будући да су адвокати један од пружалаца бесплатне правне помоћи, сматрали смо неопходним спровести истраживање међу њима о различитим аспектима и проблемима у пружању бесплатне правне помоћи у контексту родно заснованог насиља. Пре него што прикажемо резултате истраживања, укратко ћемо скренути пажњу на део постојеће литературе у овој области.

Преглед литературе

Последњих десетак година на тему пружања бесплатне правне помоћи написано је више научних радова, у којима се аутори суштински фокусирају на међународне изворе којима је регулисано право на бесплатну правну помоћ, на ставове Европског суда за људска права и анализу Закона о бесплатној правној помоћи, док је изузетно ограничен број емпиријских радова о овом облику пружања правне помоћи. На првом месту, навешћемо зборнике *Правна помоћ* и *Бесплатна правна помоћ (ratio legis, обим и услови примене)*. Аутори су расправљали о питању бесплатне правне помоћи с различитих аспеката (Палачковић, Чановић, 2020; Радојевић, 2018; Радојевић, 2020; Станковић, 2019; Станковић, 2018).

Потом, у истом периоду, вршена су различита истраживања о пружању бесплатне правне помоћи у Србији, како пре тако и након доношења Закона о бесплатној правној помоћи. Низ препорука дат је у старијој анализи Јукома (YUCOM), у којој је наглашено да у Србији није постојао адекватан правни оквир којим би био регулисан систем бесплатне правне помоћи, иако се на његову обавезност константно указивало (YUCOM, 2013). У новијем истраживању Јуком је успео да прикаже прве резултате примене Закона о бесплатној правној помоћи за жртве родно заснованог насиља (Васић & Филиповић, 2021). Потом, према извештају покрајинског омбудсмана из 2013. године, тадашњи механизми пружања бесплатне правне помоћи имали су низ недостатака, од којих су кључни били то што се бесплатна правна помоћ обезбеђивала у малом броју јединица локалне самоуправе и што се у већини случајева сводила на најједноставнији облик – давање правних савета. Међутим, и таква, минимална правна помоћ и даље је била недоступна мноштву грађана. За прикупљање потпуних и тачних података који би омогућили увид у број јединица локалне самоуправе у којима је уопште функционисао институт правне помоћи није било начина, што подразумева и да је било немогуће проценити степен ефикасности тада постојећих механизма и извршити контролу квалитета услуга правне помоћи. Услед недостатка веродостојних свеобухватних статистичких података на нивоу Аутономне Покрајине Војводине, нису се могле јединицама локалне самоуправе упутити свеобухватне препоруке за успостављање и успешно планирање и управљање системом (бесплатне) правне помоћи (Омбудсман, 2013: 45).

Према *Студији* Утицај Закона о бесплатној правној помоћи на

рад организација цивилног друштва, недовољна прецизност појединих одредаба законског текста, као и ограничења усмерена ка удружењима грађана, довели су до нежељеног ефекта, те су, с једне стране, удружења грађана која имају одговарајућу структуру и могућности за пружање бесплатне правне помоћи онемогућена да то чине, а са друге стране, поједине јединице локалне самоуправе којима су та овлашћења поверена и даље нису успоставиле одговарајући систем, па грађани у тим подручјима нису у могућности да на одговарајући начин приступе систему бесплатне правне помоћи. Проблем је уочен и приликом самог упућивања грађана на удружења, јер јединице локалне самоуправе често не доносе решења о томе, већ их само усмено усмеравају. Правницима при јединицама локалне самоуправе тренутном законском формулацијом остављају се преширока овлашћења у процени коме се може пружити бесплатна правна помоћ, пошто она неће бити омогућена уколико је очигледно да не постоји шанса да странка успе у спору. На тај начин, отвара се простор за потенцијалне злоупотребе и даља ограничења приступу правди. Према закључку студије, како би примарни циљ закона био испоштован, неопходно је омогућити благовремен и једнак приступ правди свим лицима и на одговарајући начин укључити удружења грађана у овај процес, пошто је, на крају, свима у интересу да што већи број грађана добије одговарајућу правну заштиту (Милеуснић, 2020).

На крају, према Извештају Примена Закона о бесплатној правној помоћи: из угла интерно расељених лица произилази да проблеми на које се указивало у процесу припреме законског текста, који се односе на недовољну инклузивност Закона о бесплатној правној помоћи и на пропуштање да се у центар постави модел најугроженијег грађанина, како би се систем „равнао” по њему, потврђени су како у разговорима са интерно расељеним и другим угроженим лицима, тако и студијама случаја које су приказане у овој публикацији (Извештај, 2020). На крају, Европски суд за људска права је стандарде права на бесплатну правну помоћ разрађивао више година кроз своју јуриспруденцију.

Као што видимо, истраживања међу адвокатима готово да и не постоје. Стога је, између осталог, било неопходно извршити и истраживање међу овом групом пружалаца бесплатне правне помоћи. Као што је наведено, адвокати су први субјект препознат као пружа-

жалац бесплатне правне помоћи, и уписују се у Регистар пружалаца бесплатне правне помоћи, у оквиру кога се воде посебна евиденција пружалаца бесплатне правне помоћи и евиденција пружалаца бесплатне правне подршке.

Методолошки приступ

Истраживање је спроведено у периоду фебруар–март 2022. године. Упитник је упућен како адвокатима који су уписани у регистар пружалаца бесплатне правне помоћи, тако и онима који то нису. Упитник је био анониман и састојао се од 22 питања, са фокусом на пружању бесплатне правне помоћи жртвама родно заснованог насиља, за период од 1. 11. 2019. године. На упитник је одговорило 112 адвоката. Одговори на поједина питања из упитника упоређени су са пређашњим истраживањима.

Резултати истраживања

На првом месту, 45,5% испитаника чине припадници женског пола, а 54,5% мушког. У највећем проценту ради се о адвокатима који имају краћи адвокатски стаж (до пет година – 46,4% испитаника). Стаж између пет и десет година има 25,9% испитаника, између десет и петнаест година 10,7% испитаника, између петнаест и двадесет година 4,5% испитаника, а преко двадесет година 12,5% испитаника. У регистар адвоката пружалаца бесплатне правне помоћи уписано је 63,4% испитаника. Међутим, у узорку је, без обзира на упис у регистар, 84,8% испитаника изјавило да у својој канцеларији *pro bono* пружа правну помоћ, док свега 15,2% то не чини. Овај проценат је нешто нижи у поређењу са истраживањем међу адвокатима у оквиру Адвокате коморе Војводине које је спроведено 2017. године, када је 93,02% адвоката изјавило да у својој канцеларији *pro bono* пружа правну помоћ (Бјелетић, Арсић, 2017: 309). Из резултата тог истраживања се, међутим, не види број адвоката који су учествовали у анкетирању.

Процентуално посматрано, највећи број испитаника *pro bono* пружа правну помоћ 1–5 пута у току календарске године (33,7%), а нешто мањи број 6–10 пута (28,4%). Затим, 11–20 пута годишње то чини 20% испитаника, док 11,6% ову врсту помоћи пружа просечно

21–50 пута у току календарске године – преостали број испитаника то чини више од 50 пута. Ови резултати су другачији у односу на истраживање из 2017. године, када је 18,59% испитаника изјавило да *pro bono* пружа правну помоћ 1–5 пута у току календарске године, 25% испитаника да то чини 6–10 пута, 18,27% испитаника да то чини 11–20 пута, 24,36% испитаника да то чини 21–50 пута, а 13,76% да то чини преко 50 пута (Бјелетић, Арсић, 2017: 310).

Највећи проценат испитаника (74,1%) бесплатно пружа правне савете², док је проценат адвоката који бесплатно заступају странке пред судовима знатно нижи (19,6% не заступа бесплатно пред судовима, 43,8% заступа понекад, а 36,6% то чини редовно). У односу на истраживање из 2017. године проценат је сличан, узевши у обзир да је тада 86,71% испитаника изјавило да бесплатно заступа странке пред судовима, док су остали испитаници изјавили да то не чине (Бјелетић, Арсић, 2017: 311).

Посебно питање се односило на број захтева за пружањем правне помоћи жртвама у случају родно заснованог насиља узрокованих појавом пандемије изазване вирусом корона. У 18,8% адвокатских канцеларија у узорку број захтева за пружање бесплатне правне помоћи жртвама у случајевима родно заснованог насиља се повећао, у 29,5% је на истом нивоу, док је у 51,8% канцеларија мањи.

Пажњу изазива чињеница да највећи број испитаника (80,4%) никада није позван да по Закону о бесплатној правној помоћи жртвама насиља у породици у кривичном поступку ту помоћ и пружи. Испитаници који су пружали бесплатну правну помоћ на основу овог законског текста имали су као клијенте у највећем броју случајева особе женског пола (према резултатима истраживања, свега три особе су биле мушког пола). Поред насиља у породици (о насиљу у породици видети истраживање у Turanjanin, Corović, Švorović, 2017), бесплатна правна помоћ је пружана жртвама кривичних дела убиство (члан 113КЗ), тешка телесна повреда (члан 121 КЗ), злостављање и мучење (члан 137 КЗ), прогањање (члан 138а КЗ), увреда (члан 170 КЗ), недозвољене полне радње (члан 182 КЗ) и полно узнемиравање (члан 182а КЗ). Од облика насиља јављали су се физичко, сексуално, економско и психичко насиље,

² Овај проценат је нижи у односу на истраживање из 2017. године, према којем 98,10% испитаника пружа бесплатне правне савете (Бјелетић, Арсић, 2017: 310).

извршено од стране садашњих или бивших партнера отвореним, вербалним или конклюдентним путем, с тим што се у узорку јавља и насиље извршено од стране надређених на радном месту.

Генерално, од облика бесплатне правне помоћи јављали су се пружање правних савета, заступање у парничном и кривичном поступку и састављање поднесака. Испитаници који су пружали бесплатну правну помоћ су у 82,7% случајева пружили правни савет, у 55,8% случајева састављали поднеске, у 42,3% случајева заступали у кривичном поступку, а у 59,6% случајева у парничном поступку. Нешто већи проценат испитаника је пружао бесплатну правну помоћ по одредбама Породичног закона (49, 2%). Према резултатима истраживања, укупно у 337 предмета адвокати су заступали тужиоца/тужитељку – лице које је претрпело породично насиље (према члану 284 Породичног закона).

Орган управе може сам да пружи правну помоћ или да упути тражиоца на пружаоца бесплатне правне помоћи који је уписан у регистар. Забрињавајући је податак да су у свега 27 случајева адвокати пружали правну помоћ на основу упућивања од стране јединице локалне самоуправе.

Највећи проценат испитаника (51,8%) није имао случајеве у којима је лице према којем је извршено насиље повукло тужбу у парничном поступку, односно није се придружило кривичном гоњењу у кривичном поступку. Када говоримо о повлачењу тужбе у парничном поступку, од преосталог броја испитаника 18,8% је имало случајеве у којима је лице према којем је извршено насиље повукло тужбу у парничном поступку, док је нешто већи проценат, 29,5% испитаника, имао случајеве у којима се лице према којем је извршено насиље није придружило кривичном гоњењу. Жртве које јесу одустале од даљег поступка као разлог су навеле лош материјални статус – недостатак финансијске независности у односу на учиниоца, потом помирење, грижу савести, страх од учиниоца и вршења поновног насиља, те страх од друштвене осуде и родбине, срамота, и сажалење према учиниоцу. Јављају се и страх од сведочења, трема и зазирање од правосудних органа, трошкови поступка, добробит детета, економска несамосталност и немогућност запошљавања, уверење странке да ће се тужени променити, утицај партнера или породице, јављају се и емотивни разлози праћени минимизирањем узрока (насиље само у алкохолисаном стању, преи-

спитивање сопственог понашања....), недостатак самопоуздања, очување брака и наставак живота у породичној заједници, као и покушавање решавања проблема у породичној заједници уместо на суду. Посебан проблем по мишљењу испитаника представља неповерење у институције.

Посебна питања у упитнику односила су се на пружање бесплатне правне помоћи маргинализованим женама и женама из мањинских етничких заједница. Истраживање показује да је 75,9% испитаника пружало бесплатну правну помоћ маргинализованим женама и женама из маргинализованих друштвених група, при чему Ромкиње представљају 33% клијенткиња, жене из сеоских средина се јављају у проценту од 34,8%, жене са инвалидитетом представљају 6,8% клијенткиња, а жене из религијских мањина 1,8%. Бројчано посматрано, бесплатну правну помоћ користило је 37 Ромкиња, 39 жена из сеоских средина, седам жена са инвалидитетом и две жене из религијских мањина, при чему се у одговорима нагласио податак да је бесплатна правна помоћ пружена и трима женама без држављанства.

Када говоримо о проблемима, препрекама и потешкоћама са којима се сусрећу жене из маргинализованих друштвених група и жене из мањинских етничких заједница у контексту пружања бесплатне правне помоћи, одговори адвоката су веома разноврсни. Поједини испитаници нису одговорили на ово питање, или им је, с једне стране одговор непознат, или им је, с друге стране, непознато да ли наведене категорије жена имају проблеме. Кључни разлози, према мишљењу других испитаника, могу да се сумирају на следећи начин: неупућеност, односно неинформисаност жена о постојању овог вида правне помоћи или погрешна информисаност; формализам; неповерење како у институције система, тако и у адвокате; страх од осуде средине; инертност локалне самоуправе и надлежних институција, која се тиче покретања поступка и упућивања жртава насиља код адвоката сходно Закону о бесплатној правној помоћи; недовољна инклузија; недостатак образовања, економска зависност, недостатак самопоуздања; лоша едукација и економски положај; незаинтересованост за заштиту својих права; страх од насилника; дискриминација у друштву; дискриминација њихове деце у школи и дискриминација при запошљавању и бирократија; непостојање адекватне помоћи од стране социјалних установа; страх да

пријаве насиље; већинска заједница игнорише њихове проблеме; полиција реагује руководећи се стереотипима; изостанак стварног ангажовања од стране установе социјалне заштите; зависност од партнера или члана породице мушког пола; насиље у породици; непостојање услова за становање; предрасуде, неповерење и слаба комуникација; научени модел понашања по ком се одређене ситуације не препознају као ситуације у којима им треба бесплатна правна помоћ; патријархално васпитање; неповерење у државне органе; изузетно лош, застарео и неодговарајући рад центара за социјални рад; недостатак свести о томе шта је насиље; недостатак приступа органима власти; жртве се сусрећу са оптерећеним системом која нема капацитета; препуштени су од друштва иначе сами себи, тако да имају осећај да ће тако бити и пред судом и тужилаштвом; уцене (преко деце или директно); у неким локалним самоуправама нема регистрованих адвоката; предрасуде; стигматизација; осећај стида; лична несигурност; недовољно могућности за добијање информација о бесплатној правној помоћи (нису информисане и не верују да то постоји као опција); бесплатна правна помоћ је тешко доступна за њих јер их насилници често прате; недовољна подршка и основац на органе (осећају се да су ипак саме у свему); неповерење у систем; незнатна подршка у односу на медијски експониране случајеве; самопоуздање, неразумевање заједнице; не виде излаз из наведене средине, социјалног окружења; слаба подршка институција у процесу промене; болест, друштвена незрелост; породични проблеми; недостатак социјалне помоћи; мобинг на послу; изопштено из већине друштвених дешавања у локалној заједници у којој живе; непостојање системске подршке; неразумевање од стране органа МУП-а; врло често државне институције вођене предрасудама приступају жртвама насиља нпр. ромске националности са неповерењем; тешко разумевање правне терминологије и права која имају; неприступачност (информација и служби), те недостатак капацитета за ефикасан приступ правди.

Посебно питање се односило на проблеме, препреке и потешкоће са којима се сусрећу жене жртве *насиља у породици* у контексту остваривања права на бесплатну правну помоћ. Међу одговорима испитаника издвајају се: неповерење како у институције система, тако и у адвокате; страх од осуде средине; инертност локалне самоуправе и надлежних институција, која се тиче покретања

поступка и упућивања жртва насиља код адвоката сходно Закону о бесплатној правној помоћи; недовољна инклузија; непрофесионалност полиције и незаинтересованост радника центара за социјални рад; осуда околине; бојазан од компромитовања; економска и друге врсте зависности, неинформисаност и погрешна информисаност; незнање; нестручност кадра у локалној самоуправи; спор поступак; недовољна едукација жртве о правима и последицама; предрасуде и бирократија; страх од партнера и институција; брига за економску сигурност породице након одвајања од насилника; став институција да је насиље у одређеним етничким групама уобичајена појава; недостатак самопоуздања; слаба видљивост бесплатне правне помоћи; непостојање механизма даље подршке по пријави; слаба видљивост бесплатне правне помоћи у локалним самоуправама; срамота; недостатак пропаганде; непрофесионалност службеника локалне самоуправе; компликована процедура; мноштво докумената за прибављање; материјална зависност, потчињеност и константан страх; срамота и научени модел понашања по ком се одређене ситуације не препознају као ситуације у којима им треба бесплатна правна помоћ; ограниченост у кретању; бојазаност за безбедност и настављања насиља; необразованост; незнање о пружаоцима услуга; дискриминација; сиромаштво, мизогинија у канцеларијама полиције; непрофесионално поступање службеника/ца центара за социјални рад и полицијских управа када пријаве насиље, којим се обесхрабрују да истрају у поступку; низак ниво перцепције услед културолошке, етничке и националне припадности; страх од одбацивања од стране породице (родбине и деце); осећај стида услед сиромаштва и немоћи трајног решења проблема; сумња у делотворност било какве помоћи; непросвећеност; недостатак самопоуздања; неприступачност ресурса (језичка баријера); васпитање; удаљеност места пребивалишта (жене са села) од места где може добити правну помоћ; недовољна едукација запослених у локалној самоуправи и недовољан број адвоката који се баве наведеном материјом, као и неуједначеност праксе.

Последње питање из упитника је гласило: „Који су, на основу Вашег професионалног искуства и сазнања, могући начини за повећање доступности бесплатне правне помоћи за жртве насиља у породици, односно за повећање коришћења бесплатне правне помоћи од стране жртва насиља у породици у Србији?” Одговори

могу да се сумирају у следећем:

- ангажовање стручног кадра од стране јединица локалних самоуправа ради бржег и професионалнијег упућивања код адвоката и саветовања жртви;
- едукација угрожених група од стране НВО;
- едукација и разбијање стереотипа о припадницама мањинских група, пре свега о Ромкињама;
- службе бесплатне правне помоћи при локалним самоуправама треба кадровски ојачати;
- службе бесплатне правне помоћи не смеју да одвраћају тражиоце од захтева за пружање бесплатне правне помоћи;
- повећање пружања правне помоћи путем интернета, као и анонимне правне помоћи;
- континуирано информисање потенцијалних корисника од стране свих актера о могућности и условима за коришћење бесплатне правне помоћи;
- јединице локалне самоуправе треба много више да ангажују адвокате и НВО у реализацији пружања бесплатне правне помоћи, с обзиром да јединице локалне самоуправе немају довољно кадрова;
- јединице локалне самоуправе треба да омогуће просторије у којима ће се пружати овакав вид помоћи, у коме ће се смењивати адвокати и представници НВО-а, у континуираном пружању услуге;
- *SOS* телефонска линија која ради 24 часа и присуство стручних лица;
- већа присутност у медијима;
- укључивање центара за социјални рад;
- психолошка подршка и помоћ жртвама;
- већа промоција бесплатне правне помоћи;
- спровођење кампања у које треба да буду укључени сви који се налазе у ланцу пружања бесплатне правне помоћи, почев од јединица локалних самоуправа, преко адвоката, па до НВО и медија;
- детаљно информисање од стране полиције о бесплатној правној помоћи приликом интервенције на терену, највише путем давања телефона и адресе онога коме жртва може да се обрати;

- већа информисаност, доступност и успостављање редовне комуникације са особама из угроженијих друштвених група;
- повећање информисаности преко веће ангажованости центара за социјални рад, путем личног и непосредног контакта;
- држање обавезних предавања у школама;
- еманципација и социјализација;
- повећање информисања путем средстава јавног информисања и трибина;
- мобилност правне подршке и помоћи.

Закључак

Закон о бесплатној правној помоћи у примени је од краја 2019. године и, судећи по свим спроведеним истраживањима, показује одређене недостатке. С једне стране, ниједан законски пропис није савршен, те бисмо мањкавости овог законског текста могли превасходно посматрати у контексту прописаног начина пружања бесплатне правне помоћи и улоге органа управе. Са становишта адвоката, незадовољство је очигледно, узимајући у обзир како број предмета које су им проследиле јединице локалних самоуправа тако и накнаде за пружену правну помоћ. С друге стране, проблеми који неминовно морају да се решавају су везани за праксу пружања бесплатне правне помоћи. Овај законски пропис не односи се само на пружање бесплатне правне помоћи жртвама насиља у породици, него и на многобројне друге случајеве, али у контексту бесплатне правне помоћи жртвама насиља у породици и родно заснованог насиља проблем је знатно дубљи и системски. Наиме, овде је потребно практично усагласити и одредбе Кривичног законика, Породичног закона и Закона о спречавању насиља у породици, будући да сви наведени закони на одређен начин регулишу материју насиља у породици (примера ради, потребно је усагласити појам члана породице). Такође, сматрамо да улога факултета не треба да остане искључиво на пружању бесплатне правне подршке.

Резултати истраживања показују да је потребно предузимање многобројних и континуираних корака у правцу ефикаснијег и једноставнијег пружања бесплатне правне помоћи жртвама родно заснованог насиља. Неопходно је спроводити едукације лица регистрованих за пружање бесплатне правне помоћи, повећати мобил-

ност правне подршке и помоћи, спроводити кампање и на различите начине подизати свест грађана о постојању и начинима добијања бесплатне правне помоћи. Посебну пажњу треба посветити лицима из маргинализованих друштвених група, која на отежан начин већ у овом моменту могу да дођу до бесплатне правне помоћи.

Литература

1. Бејатовић, С., Колаковић Бојовић, М. (ур.) (2017). *Бесплатна правна помоћ (ratio legis, обим и услови примене)*. Београд: Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Министарство правде Републике Србије.
2. Васић, М., Филиповић, М. (2021). *Право на бесплатну правну помоћ жртвама родно заснованог насиља у Србији у току 2020. године*. Београд: YUCOM.
3. Гајин, С., Водинелић, В. В., Косановић, С., Чавошки, А., Бојовић, А. К., Сепи, Р., Рељановић, М. (2007). *Правна помоћ*. Београд: ЦУПС.
4. Милеуснић, Д. (2020). *Студија: Утицај Закона о бесплатној правној помоћи на рад организација цивилног друштва*. Београд: Партнери Србија.
5. Mowbray, A. *The Development of Positive Obligations under the European Convention on Human Rights by the European Court of Human Rights*. Oxford – Portland: Hart Publishing, 2004.
6. Палачковић, Д., Чановић, Ј. (2020). Бесплатна правна помоћ у контексту права на приступ суду. *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 89:65-82.
7. Покрајински омбудсман (2013). *Правна помоћ у јединицама локалне самоуправе (Аутономна покрајина Војводина – резултати истраживања)*. Нови Сад: Покрајински омбудсман.
8. *Примена Закона о бесплатној правној помоћи: из угла интерно расељених лица*. Београд: Иницијатива за економска и социјална права.
9. *Priručnik o evropskom pravu u području pristupa pravosuđu*. Luksemburg: Savet Evrope, 2016.
10. Радојевић, М. (2020). Бесплатна правна помоћ у јединицама локалне самоуправе – између правне норме и стварности. *Администрација и јавне политике*, 6(1):5-28.

11. Радојевић, М. (2018). Систем (бесплатне) правне помоћи у Републици Србији и примена међународних стандарда. *Српска политичка мисао*, 4:249-265.
12. Станковић, Г. (2019). Поступак за остваривање права на бесплатну правну помоћ. *Савремена управа*, 1:3-21.
13. Станковић, М. (2018). Право на правну помоћ у уставном систему Републике Србије – прилог расправи о доношењу Закона о бесплатној правној помоћи. *Правна ријеч*, 54:165-179.
14. Summers, S. *Fair Trials*. Portland – Oregon: Hart Publishing, 2007.
15. Turanjanin, V, Ćorović, E, Ćvorović, D. (2017). *Domestic violence in Serbia*. Зборник радова Правног факултета у Нишу, 56(77):75-101.
16. YUCOM. (2013). *Пристап правди и бесплатна правна помоћ у Србији: изазови и реформе*. Београд: YUCOM.

Free Legal Aid for Victims of Gender-Based Violence from the Perspective of Lawyers

Abstract: *The paper deals with the right to free legal aid for victims of gender-based violence in the Republic of Serbia. The Law on Free Legal Aid entered into force in November 2019, and after two and a half years, there are certain shortcomings in the implementation visible in practice. The paper is divided into several parts, and the authors explain the background of the research in the introductory considerations, emphasizing the key legal provisions that were the subject of the research, after which the main part of the paper presents the results of the research conducted in the first quarter of 2022. The questionnaire sent to lawyers contained 22 questions, with a focus on providing free legal aid to victims of gender-based violence, for the period since November 1, 2019. The results show that the legal framework, but also the practice of providing free legal aid by local governments, is not at a satisfactory level.*

Keywords: *free legal aid, gender-based violence, domestic violence, women from marginalized social groups.*